

شش کلاه تفکر

مر تفضی فاضل
دکتری مشاوره

اشاره

مهم‌ترین انتخاب دانش‌آموزان در دوره متوسطه انتخاب رشته تحصیلی است. انتخاب رشته تحصیلی مناسب و متناسب با علاقه، توانایی و استعدادها دانش‌آموز می‌تواند تأثیر بسیار زیادی روی کیفیت زندگی او داشته باشد. چرا که تصور می‌شود با این انتخاب، آینده شغلی و حتی کیفیت زندگی خود را تضمین می‌کند. این انتخاب غالباً با خطا و مشکلات زیادی همراه است، زیرا علاوه بر تفکرات غیرمنطقی و فقدان اطلاعات مناسب، دانش‌آموزان در سبک تفکر نیز مشکل دارند و غالباً از سبک تفکر مشخصی برای تصمیم‌گیری استفاده می‌کنند. آنان عادت کرده‌اند که مسائل را فقط از یک زاویه و تجربیات ذهنی قبلی خود نگاه کنند.

کلیدواژه‌ها: انتخاب رشته، آموزش، تکنیک، خلاقیت

یک موضوع فکر کنیم. در این تکنیک، شش کلاه رنگی نماد شش سبک تفکرند که با شش رنگ سفید، قرمز، سیاه، زرد، سبز و آبی مشخص می‌شوند. هر فرد به طور فرضی یا واقعی بر سر خود یک کلاه رنگی می‌گذارد و بر اساس رنگ آن کلاه فکر می‌کند. در مجموع، در این تکنیک می‌توان از افراد درخواست کرد با جابه‌جایی کلاه‌ها، انواع نقش‌ها و سبک‌های تفکر را تجربه کنند. آموزش و استفاده از تکنیک شش کلاه تفکر، می‌تواند در انتخاب درست و دقیق‌تر رشته تحصیلی به دانش‌آموزان کمک کند. در این مقاله دو مدل استفاده عملی مشاوران از این تکنیک ارائه می‌شود. سپس هر کلاه و نقش آن براساس کتاب شش کلاه تفکر دوبونو معرفی می‌شود و مثال‌های کاربردی این کلاه‌ها در انتخاب رشته تحصیلی مورد بررسی قرار می‌گیرند.

نحوه اجرا

مشاوران تکنیک شش کلاه تفکر را، برای انتخاب رشته تحصیلی، به دو شیوه فردی و گروهی می‌توانند اجرا کنند. در شیوه گروهی می‌توان از یک یا چند نفر از دانش‌آموزان خواست تا هر کدام به شکل فرضی کلاه‌های متفاوت را بر سر بگذارند و انتخاب رشته خود یا دیگران را از دیدگاه خودشان و براساس کلاهی که بر سر گذاشته‌اند، تحلیل کنند. در شیوه دیگر اجرای گروهی که با این تکنیک مناسب‌تر است، از همه اعضای گروه

مشاوران با بهره‌گیری از تکنیک «شش کلاه تفکر» می‌توانند به دانش‌آموزان کمک کنند، از سطحی‌نگری‌ها فراتر بروند و تصمیمات مناسبی اتخاذ کنند. **ادوارد دوبونو**، مبدع تکنیک خلاقانه شش کلاه تفکر، در کتابی با همین عنوان، معتقد است اگر نقش متفکر را بازی کنید، متفکر خواهید شد. برخی از مواقع افراد بنا بر عادت تنها براساس یک روش، رهیافت، مدل و رویداد فکر می‌کنند. در حالی که شش کلاه تفکر به ما امکان و فرصت می‌دهد به شش صورت و در قالب شش نقش متفاوت در مورد

می‌خواهیم، هم‌زمان در مورد انتخاب رشته یکی از اعضای گروه کلاه سفید بر سر بگذارند و تحلیل خود را ارائه دهند. در ادامه اعضا کلاه‌های خود را عوض می‌کنند و نظرات خویش را بیان می‌دارند. برای جذابیت بیشتر، می‌توان از کاغذهایی با شش رنگ استفاده کرد و چکیده نظرات اعضا را در کاغذهای رنگی همسان با رنگ کلاه‌ها نوشت. در پایان نیز بخش‌هایی از نظرات نوشته شده روی کاغذهای رنگی را روی کاغذ آبی بازنویسی کرد. برای آنکه این تکنیک به خوبی اجرا شود، شایسته است هر بار روی انتخاب رشته یک نفر تمرکز و نظرات همه اعضای گروه جمع‌آوری شود. می‌توان نظراتی را که تکرار بیشتری دارند، با علامتی جداگانه مشخص کرد و مورد توجه قرار داد. در شیوه افرادی هر فرد می‌تواند به تنهایی و یا با کمک مشاور برای خودش در مورد موضوع انتخاب رشته، هر بار یکی از کلاه‌های رنگی را مورد توجه قرار دهد و براساس آن کلاه نظرات و تحلیل‌ها را روی کاغذهای رنگی یادداشت و در پایان نظرات خود را روی کاغذ آبی جمع‌بندی کند.

کلاه سفید

کلاه سفید به جمع‌آوری اطلاعات و ساده‌سازی آن‌ها می‌پردازد. نقش بسیار مهم کلاه سفید، تشخیص و شناسایی اطلاعات ناشناخته و در عین حال ضروری است. در کلاه سفید فرد باید بتواند از عقاید مسلط و ذهنی خود رهایی یابد و موضوع را از زاویه دیگر ببیند. در حقیقت این کلاه، کلاه انفعال و خنثی بودن است. براساس کلاه سفید، فرد همانند یک رایانه، بدون قضاوت و تفسیر به بررسی و شناسایی اطلاعات می‌پردازد. در به کارگیری کلاه سفید برای انتخاب رشته تحصیلی اطلاعات و آمارهای موجود در مورد میزان قبولی در دانشگاه دولتی و غیردولتی، اطلاعات و آمار بازار کار، درس‌های اصلی و فرعی رشته‌های تحصیلی، به‌ویژه رشته انتخابی، بدون هیچ گونه قضاوت و ... جمع‌آوری می‌شوند. مشاوران بهتر است بررسی کنند کدام اطلاعات ناقص یا نادرست هستند و اطلاعاتی که همگان روی آن‌ها توافق دارند، کدام‌اند. در مجموع در این کلاه مشاوران تلاش می‌کنند ببینند، در زمینه انتخاب رشته چه اطلاعاتی وجود دارد و به چه اطلاعات دیگری نیاز است.

کلاه قرمز

کلاه قرمز نماد هیجان، شور، عاطفه و عشق است. بی‌توجهی به احساسات و بیان نکردن آن‌ها، هر چند منفی و ناخوشایند باشند، موجب تلنبار عاطفی ناخوشایند و گاهی غلبه احساسات بر منطق می‌شود. کلاه قرمز اجازه ابراز احساسات، هیجانات، ادراکات و بینش‌ها را، بدون نیاز به شرمندگی، توضیح، تشریح یا توجیه،

انتخاب

- شانس قبولی آن‌ها در دانشگاه چطور است؟
- آیا در دانشگاه‌های معتبر یا روزانه قبول می‌شوند؟
- آیا بعد از قبولی دانشگاه می‌توانند کار مناسبی در این رشته پیدا کنند؟
- دانش‌آموزان با انتخاب یک رشته و انتخاب نکردن رشته‌های دیگر، چه فرصت‌هایی را از دست می‌دهند؟
- چه عیب‌ها و ضررهایی ممکن است با انتخاب یک رشته مورد علاقه برای فرد به وجود آید؟
- اگر پیش‌بینی‌هایی که برای آینده خود در نظر گرفته‌اند، محقق نشود، چه اتفاقی خواهد افتاد؟

به شما می‌دهد. در اینجا هر احساساتی را بدون توجه به درستی یا غیرواقعی بودنشان بیان می‌کنیم و به راحتی آن‌ها را می‌پذیریم. در به کارگیری کلاه قرمز به منظور انتخاب رشته تحصیلی، صرفاً روی احساسات، عواطف و هیجاناتی که انتخاب رشته آن‌ها را پدید آورده است، توجه می‌شود. از افراد خواسته می‌شود، احساسات خوشایند و ناخوشایند خود را بدون اینکه توجیهی داشته باشند، آزادانه بیان کنند. مثلاً اینکه:

- نام بعضی از رشته‌های تحصیلی چه احساسی در آن‌ها به وجود می‌آورد؟
- کدام رشته تحصیلی را دوست دارند؟
- کدام رشته تحصیلی آخرین گزینه و انتخابشان است و یا اصلاً آن را انتخاب نمی‌کنند؟
- چه احساسات، خاطرات، رؤیاها و... در ذهنشان تداعی می‌شود؟ در اینجا مشاوران، هم در مورد رشته انتخابی و هم سایر رشته‌هایی که آن‌ها دوست ندارند، این بررسی را انجام می‌دهند و رغبت‌ها و علاقه‌های افراد را نیز مورد بررسی و تحلیل قرار می‌دهند.

کلاه زرد

کلاه زرد، نماد درخشندگی و آفتاب است و به فرد توصیه می‌کند که خوش‌بین و مثبت‌اندیش باشد. فردی که با این کلاه فکر می‌کند، برای حوادث منفی چندان ارزشی قائل نیست و آن‌ها را به دیده شک، اتفاق و یک حادثه زودگذر و فراموش‌شدنی می‌بیند. در کلاه زرد فرد با تأمل و خوش‌بینی فراوان تفکراتش را در جهت پیدا کردن سود و منفعت و به شکل یک پیشنهاد ارائه می‌دهد. با این کلاه فرد سعی دارد ببیند چگونه می‌توان عقیده‌ای را به عمل نزدیک کرد. البته کلاه زرد به معنای پذیرش و انتظار بی‌چون و چرای نتایج و دستاوردها نیست. آنچه اهمیت دارد این است که فرد تلاش کند، ولی انتظار پیروزی صددرصد را نداشته باشد.

کلاه زرد به مکاشفه و جست‌وجو برای شناخت ارزش‌ها و منافع می‌پردازد. کلاه زرد در جست‌وجوی خوش‌بینی بر محور عقل و منطق است. به عبارت بهتر، کلاه زرد جست‌وجوی موارد مثبت اما منطقی و واقعی را مورد توجه قرار می‌دهد. تفکر کلاه زرد به تخیل، رؤیا و امید هم فرصت بروز می‌دهد. در به کارگیری کلاه زرد برای انتخاب رشته تحصیلی، مشاوران به مزایا و منافع رشته‌ها توجه می‌کنند؛ اینکه:

- رشته‌های تحصیلی چه فرصت‌ها و موقعیت‌هایی را پیش روی دانش‌آموزان به وجود می‌آورند؟

کلاه سیاه

کلاه سیاه مهم‌ترین و پرکاربردترین کلاه است. این کلاه نماد بدبینی، منفی‌گرایی، احتیاط، ترس و نگرانی است. کلاه سیاه ما را از انجام کارهای غیرقانونی، خطرناک و غیرسودمند و نظایر آن باز می‌دارد. نماد تفکر نقادانه و بدبینانه است و به ما در بررسی خطرات، زیان‌ها، موانع، مشکلات بالقوه و امکان‌های ناخوشایند کمک می‌کند. البته تفکر کلاه سیاه باید منطقی و حقیقی باشد، ولی لازم نیست زیبا باشد.

مشاوران در به کارگیری کلاه سیاه برای انتخاب رشته تحصیلی، خطرات و معایب رشته‌های تحصیلی، به‌ویژه رشته انتخابی را برای دانش‌آموزان مشخص می‌کنند. برخی از سؤالاتی که مشاوران در اینجا برای دانش‌آموزان می‌توانند مطرح کنند عبارت‌اند از:

- آیا در رشته‌ای که انتخاب کرده‌اند، استعداد و توانایی ادامه تحصیل دارند؟

- چه پیش‌بینی‌ها و تخمین‌های خوبی در مورد آینده خود دارند؟
 - با انتخاب یک رشته خاص، چه موفقیت‌هایی را می‌توانند برای خود به وجود آورند؟
 - چه استعدادهایی را می‌توانند در وجود خود پرورش دهند؟
- مشاوران در کلاه زرد می‌توانند با چنین سؤال‌هایی موارد امیدبخش و مثبت را در ذهن دانش‌آموزان به وجود آورند.

جدید و ناشناخته باشند. مثلاً مشاوران می‌توانند از دانش‌آموزان سؤال کنند که چگونه می‌توانند مزایای انتخاب شغل و رشته تحصیلی‌شان را ارتقا ببخشند. آیا راهی وجود دارد که بتوانند همه علاقه‌هایشان را در رشته‌های گوناگون کسب کنند؟ ضروری است، دانش‌آموزان رشته‌های شناور، بین‌رشته‌ای و یا رشته‌های ترکیبی را بشناسند.

کلاه سبز

کلاه سبز نماد **خلاقیت و نوآوری** است. رنگ سبز نماد رویش، سبزی و طبیعت است. با کلاه سبز به دنبال حرف‌ها و عقاید نو، و ایده‌های جدید، تازه و بکر هستیم. کلاه سبز به ما می‌گوید وقتی که همه راه‌ها را رفتید و به نتیجه نرسیدید، بدانید با کمک خلاقیت می‌توان حرف و ایده‌های جدیدی را مطرح کرد. نظرات و پیشنهادهای را به گونه‌ای در کنار هم قرار داد که گزینه‌های پیشنهادی روشن و پرتراوتی از دل آن‌ها استخراج شود. با کلاه سبز در جست‌وجوی اصلاح و بهبود عقاید پیشنهاد شده هستیم. ارزش کلاه سبز به این است که برای هر کس فرصت ویژه‌ای در آن شکل می‌گیرد تا تلاش خلاقانه‌ای را به کار ببندد. با کلاه سبز شما می‌توانید احتمال‌ها و امکان‌ها را مطرح کنید و بدون قضاوت و داوری، راهکارهای پیشنهادی و اصلاحات را در نظرات اعمال کنید تا مشکلات برطرف شوند و عقیده‌ای تکمیلی که جامع و مانع باشد، به وجود آید. در به‌کارگیری کلاه سبز برای انتخاب رشته تحصیلی، به خلاقیت و نگاه‌های نو در انتخاب رشته توجه می‌شود. نگاه خلاقانه می‌تواند به رفع برخی از تعارض‌هایی که در انتخاب رشته وجود دارند، کمک کند.

مشاوران می‌توانند به دانش‌آموزان کمک کنند به چنین سؤال‌هایی پاسخ دهند: چه راه‌هایی برای رسیدن به یک انتخاب درست وجود دارد؟ به مزایا و ضررهای پنهان برخی از رشته‌های تحصیلی که تاکنون به آن‌ها فکر نکرده‌اند، بیندیشند. تعارض‌هایی را که در انتخاب رشته دارند یادداشت کنند و ببینید آیا راه‌هایی برای حل این تعارضات وجود دارند؟

برای نمونه، یکی از راهکارهای خلاقانه برای رفع تعارضات انتخاب رشته، توجه به رشته‌های شناور دانشگاهی و رشته‌های بین‌رشته‌ای است. مثلاً توجه به رشته مهندسی پزشکی، به رفع تعارض دانش‌آموزان بین انتخاب رشته ریاضی فیزیک و علوم تجربی تا حدودی کمک می‌کند و یا توجه به رشته‌های ترکیبی در فنی و حرفه‌ای تعارض دانش‌آموزان را برطرف می‌کند. همچنین در میان رشته‌های دانشگاهی، دو یا چند رشته نظری به صورت شناور موجود است. مثلاً برای ادامه تحصیل در رشته‌های روان‌شناسی و یا حسابداری، از طریق هر سه گروه رشته تحصیلی ریاضی فیزیک، علوم تجربی و علوم انسانی می‌توان اقدام کرد. در مجموع، نگاه خلاقانه و بررسی و توجه به چنین اطلاعاتی می‌تواند در انتخاب رشته به دانش‌آموزان کمک کند تا به دنبال راه‌حل‌های خلاقانه،

کلاه آبی

وقتی کلاه آبی بر سر می‌گذاریم، باید فراسوی همه دیدگاه‌ها و اندیشه‌ها پیش برویم. رنگ آبی نماد نظارت بر فراسوی منظره‌هاست. کلاه آبی کمک می‌کند، نگاهی فراگیر به پیرامون خود داشته باشیم. کلاه آبی درباره تفکر است. کلاه آبی برای مدیریت و سازمان‌دهی فکر و نظارت بر فرایندهاست. در جلسه‌های گروهی، کلاه آبی در آغاز، دستور کار یا ترتیب به‌کارگیری سایر کلاه‌ها را نیز مشخص می‌کند. با کلاه آبی محدودیت‌ها و اولویت‌ها مشخص می‌شوند و تعیین می‌شود که بر چه اساسی می‌توان به موقعیت و نتیجه رسید. در خلال کار گروه، کلاه آبی عهده‌دار نظم جلسه و در پایان کار گروه، کلاه آبی مسئول تلخیص، بررسی و نگرش فراگیر و نتیجه‌گیری است.

در کار انفرادی کلاه آبی به ما می‌گوید که چه وقت و چگونه، چه رنگ کلاهی را باید بر سر داشته باشیم و به نوعی نگاهی همه‌جانبه به مسئله داشته باشیم. در به‌کارگیری کلاه آبی برای انتخاب رشته تحصیلی، مشاوران می‌توانند به دانش‌آموزان کمک کنند مجموعه‌ای از اطلاعات و تحلیل‌ها را از مناظر مختلف واقعیات، احساسات، خطرات، منافع و خلاقیت پیرامون رشته‌های تحصیلی جمع‌آوری و این اطلاعات را سامان ببخشند، تا معلوم شود:

● کدام بخش از اطلاعات و داده‌ها از مناظر مختلف مورد توجه آن‌ها قرار گرفته است؟

● اولویت‌ها و ارزش‌های آن‌ها در انتخاب اطلاعات داده‌ها کدام است؟

● دانش‌آموزان چگونه و چه اطلاعاتی را برای تصمیم‌گیری انتخاب و گزینش می‌کنند؟

● آن‌ها چه اطلاعاتی را اولویت‌بندی می‌کنند؟

در مجموع استفاده از تکنیک شش کلاه تفکر می‌تواند بینشی همه‌جانبه‌و فراگیر در زمینه انتخاب رشته برای دانش‌آموزان فراهم‌سازد.

منابع

۱. ابراهیمی‌مقدم، ندا؛ صمدی، بیتا؛ شریفی، اصغر (۱۳۹۶). «شناسایی دلایل تمایل و عدم تمایل دانش‌آموزان به انتخاب رشته هنر (مطالعه موردی دانش‌آموزان دختر پایه اول متوسطه منطقه ۲ شهر تهران)». نشریه اندیشه‌های نوین تربیتی. ۱۱۳(۲)، ۱۷۴-۱۵۳.
۲. دو بونو، ادوارد (۱۳۸۸). شش کلاه تفکر. ترجمه آذین ایزدی‌فر. انتشارات سمت. تهران.
۳. نویدی، احد (۱۳۹۸). «هدایت تحصیلی در نظام آموزش و پرورش ایران: تجارب عملی و چالش‌های پایدار». آموزش و پرورش (تعلیم و تربیت). ۱(۳۴)، ۹-۳۴.